

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ
АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ЯЗЫКОВ

На правах рукописи

ЭМИНА НАЗИМ ГЫЗЫ ИБРАГИМОВА

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ЭКОНОМИЧЕСКИХ
ТЕРМИНОВ В АНГЛИЙСКОМ И АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ ЯЗЫКАХ

5714.01 – Сравнительно-историческое и
сравнительно-типологическое языкознание

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени
доктора философии по филологии

Баку – 2015

Работа выполнена на кафедре общего языкознания Азербайджанского университета языков.

Научные руководители: доктор наук по филологии, профессор
Адил Магомед оглу Бабаев

доктор наук по филологии, профессор
Азад Яхья оглу Мамедов

Официальные оппоненты: доктор наук по филологии
Афат Муса гызы Аббасова

доктор наук по филологии, профессор
Икрам Зияд оглу Гасымов

Ведущая организация: кафедра английского языка и методики
его преподавания и кафедра азербай-
джанского языкознания Азербай-
джанского государственного педагогиче-
ского университета

Защита состоится 31/03 2015 г. в _____ часов
на заседании Диссертационного совета Д. 02.081 по защите
диссертаций на соискание ученой степени доктора наук и доктора
философии в Азербайджанском университете языков.

Адрес: AZ 1014, г. Баку, ул. Рашида Бейбутова, 134.

С диссертацией можно ознакомиться в библиотеке Азербайджанского
университета языков.

Автореферат разослан _____ 2015 г.

Учёный секретарь Диссертационного совета,
доктор философии по филологии,
доцент

Севда Давуд гызы Вагабова

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РАБОТЫ

Диссертационная работа посвящена исследованию структурно-семантических и функциональных особенностей экономических терминов в английском и азербайджанском языках.

Актуальность темы исследования. Вопрос об экономических терминах является одним из дискуссионных в языкознании и привлекает внимание исследователей с разных точек зрения. Однако пока еще нет такой исследовательской работы, которая могла бы обеспечить описание структурно-семантической организации экономических терминов в английском и азербайджанском языках в пределах необходимой полноты, характерной для современных лингвистических исследований.

Актуальность темы обуславливается широкой употребительностью экономических терминов в английском и азербайджанском языках, недостаточной разработанностью самой проблемы экономических терминов, наличием противоречивых точек зрения на данный вопрос, а также отсутствием однозначного осмысления структуры, семантики и функционирования экономических терминов. Кроме того, исследуемая проблема лежит в плоскости такой фундаментальной для современного языкознания проблемы, как проблема взаимоотношения термина, слова и понятия. Весьма важным является определение тождественных и различительных особенностей экономической терминологии английского и азербайджанского языков на базе их сопоставления.

Объектом исследования являются термины экономики в английском и азербайджанском языках.

Предметом исследования является система языковых средств, образующих структуру и семантику экономических терминов в английском и азербайджанском языках.

Цель исследования – комплексное описание закономерностей структуры, семантики и функционирования экономических терминов в английском и азербайджанском языках на основе сопоставительного анализа.

Задачи исследования. Для достижения поставленной цели в работе решаются следующие основные задачи: 1) освещение процесса формирования и функционирования экономических терминов в английском и азербайджанском языках, а также выявление языковых

и внеязыковых факторов, влияющих на этот процесс; 2) описание структурных особенностей экономических терминов в сопоставляемых языках; 3) рассмотрение способов образования экономических терминов в английском и азербайджанском языках; 4) освещение фонетических изменений в заимствованных экономических терминах; 5) анализ лексико-семантической характеристики экономических терминов в исследуемых языках; 6) изучение особенностей межотраслевых терминов и международных экономических терминов.

Научная гипотеза. Научная гипотеза исследования сводится к тому, что особенности экономических терминов в английском и азербайджанском языке могут быть выявлены на основе системного анализа фактического материала. Тождественные и различительные признаки английского и азербайджанского языков целесообразно установить изучением структурных, семантических и функциональных особенностей экономических терминов в плане соотношения языковой и внеязыковой действительности.

Методы исследования. В процессе исследования были использованы метод непосредственного наблюдения и описания фактического материала, метод сопоставления, структурно-семантический метод, сравнительно-исторический метод, метод лексико-семантического анализа и статистический метод.

Источники исследования. Материалом для анализа послужила картотека общим объемом свыше 2000 терминологических единиц, извлеченных из специальной литературы, словарей экономических терминов, газет и журналов.

Научная новизна исследования заключается в следующем: 1) в работе впервые предпринята попытка развернутого сопоставительного исследования экономических терминов в английском и азербайджанском языках; 2) установлены закономерности формирования и функционирования экономических терминов в английском и азербайджанском языках; 3) освещены языковые и внеязыковые факторы, влияющие на процесс образования и заимствования экономических терминов в сопоставляемых языках; 4) определены причины заимствования экономических терминов и их роль в соотношении национального и интернационального в терминологии исследуемых языков; 5) рассмотрены структурные и лексико-семантические особенности экономических терминов и описаны способы их образования в обоих языках; 6) сопоставление экономических терминов по

целому ряду параметров позволило выявить тождественные и различительные особенности английского и азербайджанского языков.

Теоретическое значение исследования заключается в том, что материал и результаты исследования являются определенным вкладом в решение изучаемой проблемы и могут быть использованы для дальнейшей разработки проблемы терминологии экономики в языкознании. В работе экономические термины изучаются на базе соотношения их структурных, семантических и функциональных особенностей, и это способствует углублению теоретических знаний по терминологии английского и азербайджанского языков.

Практическое значение исследования определяется прежде всего его лингводидактической направленностью. Результаты исследования могут быть использованы в качестве материала в лекционных курсах, на практических занятиях, в спецкурсах и на спецсеминарах по лексикологии английского и азербайджанского языков. Материал диссертации может быть полезным и необходимым подспорьем в работе по составлению словарей экономических терминов, при изучении лексики отрасли экономики, а также в работе по терминологии как английского языка, так и азербайджанского.

На защиту выносятся следующие основные положения:

1. Термин и терминология возникают не сами по себе, а в результате развития науки и техники. Поскольку наука и техника относятся к социально-экономической сфере, правомерно говорить о социальной детерминированности терминологии. Терминология – это та часть лексики, которая наиболее чувствительна к высшим воздействиям и, следовательно, в ней наиболее четко проявляются воздействия общества на язык.

2. Развитие и изменение терминологии экономики позволяет выявить определенные закономерности, которые менее заметны и трудно различимы в общеупотребительной лексике. Наиболее ярко при этом выявляется такая общая закономерность, как всестороннее использование языковых средств. Это проявляется в процессе создания экономических терминов как из лексики общенародного языка, так и из заимствований из иностранных языков.

3. В системе экономических терминов английского и азербайджанского языков наблюдаются две тенденции: 1) употребление терминов в виде слов и словосочетаний и 2) широкое использование сокращенных форм этих терминов. Эти тенденции отражают

сложившиеся закономерности терминообразования, обусловленные, с одной стороны, сложностью предметов и явлений, номинацией которых служат терминологические единицы, и, с другой стороны, все возрастающим стремлением к экономии языковых средств.

Апробация диссертации. Основные положения диссертации прошли апробацию в виде доклада, на международной научной конференции, в статьях, опубликованных в различных издательствах Азербайджана и стран ближнего зарубежья. Диссертация обсуждена на объединенном заседании кафедры общего языкознания и кафедры лингвокультурологии Азербайджанского университета языков и рекомендована к защите.

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из введения, трех глав, заключения и списка использованной литературы.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ РАБОТЫ

Во введении обосновывается актуальность темы диссертации, определяются цель, задачи, методы исследования, освещаются научная новизна, теоретическое и практическое значение работы, представляются основные положения, выносимые на защиту.

Первая глава «Теоретические основы исследования экономических терминов в лингвистике» состоит из трех подглав.

В первой подглаве освещаются основные принципы описания материала. Современное лингвистическое исследование немислимо без сопоставления изучаемых объектов. Основной элемент лингвистического сопоставления – выявление тождественных (интегративных) и различающихся (дифференциальных) признаков сравниваемых фактов языка.

Отношения тождества и различия характерны не только для определенных явлений, находящихся в системной связи внутри одного языка, но и для аналогичных явлений в разных языках. Обобщение системы используемых языковых средств, а также набора семантических категорий, получающих регулярное выражение в различных языках, позволяет дать типологическую характеристику их строя, т.е. показать наиболее общие явления (универсалии) в этих языках, и на их фоне – специфические для каждого из сопоставляемых языков особенности. Это полностью относится и к исследованию экономических

терминов в таких разносистемных языках, как английский и азербайджанский языки.

В системном изучении лексического уровня языка наиболее значительным является направление, связанное с понятием лексико-семантической системы языка, основы которого заложены акад. В.В.Виноградовым.¹ В числе основных системных принципов в диссертации рассматриваются целостность, структурность, иерархичность, функция, множество элементов, лексико-семантические отношения, связь между элементами, взаимозависимость системы и среды и др.

Языковые связи в терминологической системе подразделяются на внешние и внутренние. Понятие внешней связи включает в себя связь членов данной терминосистемы с общеупотребительной лексикой и элементами других терминосистем. Внутренние связи терминов могут быть двух видов: парадигматические и синтагматические.

Парадигматические связи терминов в терминосистеме выражаются в наличии (хотя и нежелательном) синонимических рядов, явлений полисемии и антонимических пар, поскольку эти факторы являются характерными особенностями лексико-семантической парадигматики. К числу парадигматических связей мы относим также терминообразовательные, морфологические, семантические и морфосемантические связи.

Так как термины функционируют в языке не изолировано, а в контексте, т.е. в линейном ряду с другими языковыми единицами, то они имеют валентность и дистрибуцию, что и образует понятие синтагматической связи.

Во второй подглаве изучается терминология в социолингвистическом освещении. Вопросами терминологии, исследованием особенностей ее лексических единиц, рассмотрением роли терминосистем в общелитературном языке занимались Т.Сэйвори, Д.С.Лотте, М.Ш. Гасымов, Б.Н.Головин, Ф.М.Березин, Л.Хофман, М.В.Марчук, И.З.Гасымов, С.А.Садигова и др.

Терминология – это очерченная подсистема общей лексической системы данного языка и притом подсистема наиболее обозримая и исчислимая. Любая терминологическая система, как совокупность взаимосвязанных слов и словосочетаний, находится как под влиянием

¹ Виноградов В.В. Вступительное слово на Всесоюзном терминологическом совещании // Вопросы терминологии. М.: АН СССР, 1961, с. 6-13.

лексики общелитературного языка, так и под влиянием системы научных понятий. Терминологическая система противопоставлена лексической системе языка на уровне семантики.

Описывая термины, А.М.Бабаев отмечает их следующие характеристики: 1) ограниченность в сфере использования; 2) наличие репрезентативной функции, выражаемой в однозначном выражении передаваемого понятия; 3) недопустимость полисемии; 4) стилистическая нейтральность; 5) принадлежность к смежным областям.¹

Экономическая терминосистема представляет собой не константную структуру, а скорее активно видоизмененную систему. Причем эти изменения происходят не только в сторону увеличения словарного фонда, но и в сторону приобретения новых значений имеющимися в терминосистеме единицами. Учитывая глобализацию и стандартизацию экономических процессов в современном обществе, терминологии этой сферы также свойственны заимствования и интернационализмы в качестве метода обогащения лексики. Рассматривая терминологию азербайджанского языка, С.Садигова правильно отмечает, что все изменения, происходящие в нашей жизни, невозможно отражать исключительно внутренними возможностями языка.²

Одной из характерных особенностей терминов экономики в азербайджанском языке является наличие заимствований – англицизмов в основном из американского и британского вариантов английского языка. Причиной этого служит влияние Соединенных Штатов Америки и Великобритании на мировую экономику, а также масштабное распространение информации на этом языке. Наблюдения показывают, часто перенимаются однокомпонентные имена существительные, редко – многокомпонентные термины. Эти слова продолжают сохранять свою форму и в заимствующем языке, хотя иногда претерпевают некоторые изменения в процессе ассимиляции.

К проблемам системы терминов экономики, прежде всего, относятся: номинация научных понятий и ее основные тенденции, внутриотраслевая синонимия, взаимодействие терминосистем и взаимопроникновение терминов, происхождение и развитие отдельных терминосистем, интернационализация терминов.

¹ Babayev A.M. Dilçiliyə giriş. Bakı: Maarif, 1992, s. 58.

² Sadiqova S. Azərbaycan dilinin terminologiyası. Bakı: Elm, 2011, s. 378.

Ряд исследователей используют термин «специальный язык». Например, О.В.Бабенко под специальным языком экономики выделяет: язык гостиничного дела, язык менеджмента, язык торговли, язык сельского хозяйства, язык строительного дела, язык банковского дела, язык финансов, язык транспорта, язык производства.¹ Следовательно, специальный язык характеризуется как язык, созданный определенным сообществом и используемый группой людей, объединенных определенной профессией.²

В третьей подглаве рассматривается проблема соотношения термина, слова и понятия. Исследователи, характеризующие термин на основании его различия со словом, определяют особое место термина в классификационной системе по двум «взаимно обусловленным моментам: прямой соотнесенности с предметом и назывной функцией его».³ Назывная функция термина признается основной и единственной. В тенденции предельно точно называть предмет у термина проявляется стремление к некоторой абстрактности, символичности, абсолютности.

Чтобы представить себе предмет в его тотальности, недостаточно просто его назвать, основываясь на прямой соотнесенности названия и называемого, а представить название в системе. И тогда уже само «название», произведенное на основании предшествующего опыта, в системе, перестанет быть просто «названием», а будет выражать нечто единичное как часть целого, выражать понятие. Следовательно, термин при такой системе его рассмотрения выступает как слово.

Именно в системе наиболее полно проявляется сущность любого ее компонента. Система же терминов, обслуживающая каждую данную отрасль науки, являющаяся средством выражения понятий в сфере научного мышления, в науке «не случайный ингредиент», а «структурный элемент»⁴, который не остается в стороне от изменений,

¹ Babenko O.V.Linguistic Aspects of the Economic Term System // Науковий вісник НУБіП України, 2011, № 159, с. 34.

² Kageura K. The Dynamics of Terminology: A Descriptive Theory of Word Formation and Terminological Growth. Philadelphia, 2002, с. 246.

³ Толикина Е.Н. О системном соотношении терминологического сочетания и фразеологической единицы // Проблемы фразеологии. М.-Л., 1964, с. 151.

⁴ Реформатский А.А. Что такое термин и терминология? // Вопросы терминологии. М.: АН СССР, 1961, с. 46.

происходящих в системе понятий данной науки, а изменяется вместе с ними. Термин как элемент системы не только регистрирует понятие, но и в свою очередь воздействует на это понятие, уточняет его, отделяет от смежных представлений. Саму же функцию термина, ее специфичность и направленность «диктует» система, которая в свою очередь является частью системы общего языка и служит одним из средств выражения научного мышления.

Точность термина – одно из ведущих свойств в отличие от слова общелитературного языка. Терминам в значительной степени свойственны все те особенности, которые являются характерными для элементов общего языка. Как писал Г.О.Винокур, «в роли термина может выступать всякое слово, как бы оно ни было тривиально», «термины – это слова в особой функции». Эта «особая функция» определяет и те специфические признаки, которые обычно указываются и которым так часто придается решающее значение: 1) специализированность значения термина, точность его семасиологических границ и 2) его интеллектуальная чистота, т.е. его отрешение от образных и эмоциональных переживаний, обычно сопутствующих обиходному словоупотреблению¹.

Принцип независимости термина (независимость от контекста) требует, чтобы термин был понятен всем представителям данной сферы в одинаковой мере. Однако это не означает, что один и тот же термин не может быть использован в различных сферах. Так, например, в азербайджанском языке термин *zəmanət* передает два значения: 1) предоставлять гарантии (*zəmanət vermək*); 2) залог (*girov*). Значение действия выражено в словосочетании *hüquqi zəmanət, uzadılmış zəmanət*, а значение предмета выявляется в сочетаниях *evi girov qoymaq, girovun satılma qərarı*.

Вторая глава «Структура терминов экономики в английском и азербайджанском языках» состоит из двух подглав.

В первой подглаве рассматриваются структурные особенности терминов экономики в английском и азербайджанском языках. В структурном плане, т.е. с точки зрения наличия составных частей, термины экономики в диссертации подразделяются на: 1) простые –

¹ Винокур Г.О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии // Труды Московского ин-та истории, философии и литературы, 1939, № 5, с. 3, 5.

однолексемные, включающие одну морфему – корень; 2) составные – однолексемные, включающие несколько морфем: корень и словообразовательные аффиксы; 3) составные – двухлексемные, включающие два корня или два корня и словообразовательные аффиксы; 4) сложные – многолексемные, состоящие из нескольких слов, образовавших словосочетание; 5) аббревиатуры.

В диссертации рассматриваются такие наиболее продуктивные способы терминообразования, как 1) лексико-семантический способ; 2) морфологический способ; 3) синтаксический способ. Каждый из этих способов образования экономических терминов подвергаются анализу на базе системного противопоставления.

1. К лексико-семантическому способу образования экономических терминов относятся: 1) транспозиция, 2) аббревиация. Процесс транспозиции заключается в превращении слов литературного языка в термины. Например: а) в английском языке: *climate, fair, accelerate, balance, share, ballon, clique, file, cluse, form, advice* и т.д.; в азербайджанском языке: *dövlət, mal-qara, donluq, vergi, bazar, baş, paket, dondurmaq, sətiyyat* и т.д.

Значительный вес среди терминов экономики имеет аббревиация, суть которой заключается в ее видоизменении уже имеющегося термина посредством усечения слова. Основными качествами аббревиации являются лаконизм и способность передавать информацию в максимально сокращенном виде.¹ Для современной экономической терминосистемы характерна в основном буквенная аббревиация. Например, в английском языке: *CIF – cost, insurance and freight* (стоимость, страхование и фрахт, сиф), *FAC – fast as can* (как можно быстрее), *FAS – free alongside ship* (свободен от ответственности, когда груз доставлен на борт корабля); в азербайджанском языке: *XTS - Xalq Təsərifəti Şurası, QİYS - Qarşılıqlı iqtisad yardım şurası, AİB - Avropa iqtisad birliyi, ARDNŞ - Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkəti, AMB - Azərbaycan Milli Bankı*.

2. Морфологический способ образования экономических терминов. представляет собой формирование однокомпонентной лексической единицы посредством прибавления аффикса к корню или сочетания корня с другим аффиксом. Аффиксы обычно дифференцируют

¹ Ткачева Л.Б. Основные закономерности английской терминологии. Томск: ТГУ, 1987, с. 53.

по их лексико-грамматическим признакам, продуктивности, происхождению, фонетическим характеристикам и смысловой последовательности.

В диссертации определяются разновидности морфологического способа образования экономических терминов в сопоставляемых языках. Например, в английском языке: 1) *-ment*: *assignment* (ассигнование), *fundament* (основа), *annulment* (аннуляция); 2) *-tion*: *exhibition* (выставка), *arbitration* (арбитражный суд); 3) *-er(-or)*: *buyer* (покупатель), *contractor* (контрактор); 4) *-able(-ible)*: *profitable* (рентабельный), *reliable* (надежный); 5) *-ing*: *accounting* (бухгалтерия), *banking* (банковское дело); 6) *un-*: *unfit* (неподходящий), *unpaid* (неоплаченный); 7) *in-*: *inactive* (неактивный), *inflation* (инфляция); 8) *co-*: *co-chairman* (сопредседатель), *co-reporter* (содокладчик); 9) *-ty*: *activity* (деятельность), *penalty* (штраф) и т.д.; в азербайджанском языке: 1) *al-ici*, *birja-ci*, *icra-ci*, *gənaət-li*; 2) *öhtə+ci+lik*; 3) *vərəq-ə* и др.

3. К синтаксическому способу образования экономических терминов относятся сложные термины (состоящие из двух или более слов). В английском и азербайджанском языках наиболее распространены двухлексемные, трехлексемные и четырехлексемные экономические термины.

Среди двухлексемных экономических терминов английского языка выделяются: 1) существительное + существительное: *airmail* (авиапочта), *businessman* (предприниматель); 2) прилагательное + существительное: *additional charge* (дополнительный затраты), *current account* (текущий счет); 3) существительное + герундий: *rate – setting* (регулирование тарифов), *working hour* (рабочее время) и т.п.

Трехлексемные экономические термины могут быть выражены следующими частями речи: 1) существительное + предлог + существительное: *letter of credit* (аккредитив), *bill of lading* (транспортная накладная); 2) прилагательное + существительное + существительное: *classic stock exchange* (классическая фондовая биржа), *American Stock Exchange* (Американская Фондовая Биржа), *blue chip stocks* (акции голубых фишек); 3) прилагательное + прилагательное + существительное: *annual general meeting* (ежегодное собрание акционеров) и т.п.

Четырехлексемные термины экономики английского языка представлены следующим образом: 1) прилагательное + существительное + прилагательное + существительное: *aggressive growth mutual fund* (агрессивный рост взаимных фондов); 2) существительное +

существительное + существительное + существительное: *Securities Investor Protection Corporation* (корпорация по защите инвесторов ценных бумаг), *Tokio Stock Price Index* (индекс акций Токийской биржи) и т.п.

Двухлексемные сложные термины азербайджанского языка могут включать: 1) существительное + существительное: *əmək müqaviləsi, xalq mülkiyyəti, bazar qiyməti*; 2) прилагательное + существительное: *maddi gəlir, xüsusi kredit, açıq kredit, faizsiz kredit, xarici valyuta, yayılmış kapital*; 3) существительное + глагол: *abunə yazılmaq, hesaba köçürmək, avizo etmə* и т.п.

Трехлексемные сложные термины имеют следующие типы: 1) прилагательное + существительное + существительное: *açıq bazar əməliyyatları, daxili bazar imkanları*; 2) прилагательное + прилагательное + существительное: *orta cəmi aktivlər, qapalı səhmdar cəmiyyəti*; 3) существительное + существительное + существительное: *idarə heyətinin sədri, qiymətlərin düşməsi meyli* и т.п.

К четырехлексемным экономическим терминам относятся следующие типы: 1) существительное + прилагательное + прилагательное + существительное: *buraxılışa icazəli səhmdar kapital*; 2) существительное + существительное + наречие + существительное: *vergi ödənişindən öncəki gəlir* и т.п.

Во второй подглаве освещаются фонетические изменения в заимствованных экономических терминах английского и азербайджанского языков. Заимствованные термины либо сохраняются такими, какими они были в языке-реципиенте, либо же используются языком-рецептором, подвергаясь определенным фонетическим изменениям. Например, при заимствовании из английского языка экономических терминов *sanction* (санкция), *conjunction* (конъюнктура) изменено их произношение в соответствии с законами фонетического строя азербайджанского языка: *sanksiya, konyuktura*. Здесь имеет место ассимиляция, что и является важным свойством терминообразования. При фонетической ассимиляции наблюдаются два существенных фактора: фонетическое соответствие и фонетическое заимствование.

В азербайджанском языке функционирует значительное количество экономических терминов европейского происхождения и, как правило, до заимствования эти слова были подвергнуты фонетическим изменениям в русском языке и большинство их перешло в азербайджанский язык через русский. Естественно, что при прямом

контакте азербайджанского языка с европейскими языками эти слова подвергались бы несколько другим фонетическим изменениям.

При фонетическом заимствовании посредством восприятия голосового образа лексической единицей языка-рецептора происходит субституция звуков, образующих данную лексическую единицу. Исследователи подразделяют субституцию на несколько типов: а) голосовая конвергенция – последовательная замена двух схожих звуков; б) голосовая дивергенция – воспроизведение одного звука двумя; в) простая субституция – одинаковое звучание звука языка-рецептора и языка-заимствования.

Любое заимствованное слово подвергается определенным фонетическим изменениям. Причиной этого являются: 1) различия в фонетической системе и алфавите; 2) различия в правилах орфографии 3) влияние языка-рецептора на заимствованные термины и интернационализмы.¹ В азербайджанском языке заимствования экономических терминов по правописанию и фонетическому составу обычно делят на: 1) слова, сохраняющие правописание и фонетический состав (*agent, bank*); 2) слова, отличающиеся по правописанию, но близкие по фонетическому составу (*check – çek*); 3) слова, отличающиеся друг от друга как по правописанию, так и по фонетическим признакам (*meeting – mitinq*).²

Третья глава «Семантико-функциональная характеристика экономических терминов в английском и азербайджанском языках» состоит из трех подглав.

В первой подглаве изучаются моносемантичность и полисемантичность экономических терминов в пределах одного терминологического поля. Стремление языка к постоянному развитию сказывается на том, что в нем постепенно появляется все больше слов с одним значением, т.е. проявляется его тенденция к моносемантичности. Этот фактор оказывает влияние и на развитие терминологии языка. Однако нельзя отрицать и факт наличия полисемантических и омонимичных слов в языках. Такими словами могут быть, параллельно используемые, терминологизированное и общелитературное слово, а с другой стороны заимствованный термин и его синоним. Синонимичные ряды

¹ Qasımov M.Ş. Azərbaycan dili terminologiyasının əsasları. Bakı: Elm, 1973, s. 58.

² Məmmədli N.B. Alınma terminlər. Bakı: Elm, 1997, s. 26-28.

характерны для терминов экономики как английского языка, так и азербайджанского. Например: *salary – wage – honorarium – pay – stipend* в английском языке и *broker – dəllal – vasitəçi – agent* в азербайджанском языке.

В противовес синонимичности наблюдается полисемия, т.е. способность одного и то же термина включать в себя значения двух и более понятий. В большинстве источников подчеркивается, что сложившаяся терминология должна быть освобождена как от синонимичности, так и от полисемичности. Термин должен передавать одно значение независимо от контекста. Независимость термина от контекста отличает его от общелитературного слова. Следует отметить и омонимию, которая внешне очень похожа на полисемию. Например, в английском языке: *cent – sent* (прошедшее время глагола “to send”) – *scent* (аромат), *cell* (клетка) – *sell* (продавать); в азербайджанском языке: *blok* (строительный материал), *blok* (объединение, организация), *ring* (незаконный договор для монополии), *ring* (площадка для бокса).

Во второй подглаве освещается функционирование межотраслевых терминов в английском и азербайджанском языках. В последние годы в связи с интенсивным развитием рыночной экономики термины все больше функционируют в разных сферах жизнедеятельности.¹ Наиболее часто встречающимся «недостатком» терминологии является передача одним термином нескольких, а иногда и совершенно различных понятий, требующих более дифференцированного их обозначения специальным термином. Например, в азербайджанском языке термин *nəzəriyyə* имеет значение «теория, учение, доктрина, концепция», а термин *mübahisə* – «дискуссия, диспут, прения, спор, пререкания», термин *tətıl* – «забастовка, стачка, каникулы» и т.д. Все эти термины должны быть соответствующим образом дифференцированы.

Исследуя межотраслевые термины, Н.В.Буянов указывал на их полисемичность и многофункциональность с точки зрения передаваемых ими значений.² В основе межотраслевых терминов лежит их

¹ Чернышова Л.А. Отраслевая терминология в свете антропоцентрической парадигмы. М.: МГОУ, 2010, с. 42.

² Буянов Н.В. Функциональность терминов и понятий терминосферы «Налоги и налоговое право»: Автореф. дис. ... канд.филол.наук. Краснодар, 2001, с. 14.

подвижность из одной терминосистемы в другую в результате активного процесса обмена реалиями определенных отраслей. Например, в английском языке: *note* – 1) *экон.* банкнота; 2) *полит.* Дипломатическое заявление; 3) *полит.* меморандум; *tape* – 1) *эконом.* Информационная система; 2) *тех.* магнитная лента; *barometer* – 1) *экон.* показатель (*investment barometer*); 2) *тех.* инструмент для измерения давления; значений. В азербайджанском языке: *not* – 1. *iqtisad. qısa müddətli investisiya yatırımı*, 2. *diplom. bəyanat* (*diplomatik bəyanat*); *şəbəkə* – 1. *tex. şəbəkə* – *elektrik şəbəkəsi*, 2. *iqt. mağazalar şəbəkəsi*; *tex. mozaika*; *dərəcə* – 1. *iqt. gəlir göstəricisi*; 2. *tex.* – *hərərət ölçü vahidi; sənayə spirtli içkilərin tündlülük dərəcəsi*.

В диссертации выделяются два типа соотношения семантических значений межотраслевых терминов: 1) межотраслевые термины с практически идентичными значениями и 2) межотраслевые термины с различными значениями.

В третьей подглаве рассматривается взаимосвязь национального и интернационального в экономических терминах. Категорию национального и интернационального в сфере терминологии экономики можно рассматривать как диалектические противоположности, существующие в единстве. Это единство характеризуется способностью данных категорий взаимопроникать, переходить друг в друга. Интернациональное может приобретать качество национального, а национальное – становиться интернациональным.

Примером первого может служить сосуществование экономических терминов, заимствованных в оригинале, и калькированных форм. Особенно это заметно в языках, по отношению к которым заимствования оказываются нетранслитерированными и которые первоначально функционируют только в иноязычной графической и звуковой оболочках. Вообще постепенная ассимиляция экономических терминов, заимствованных в исконной форме, по законам языка заимствующего – яркое свидетельство сообщения интернациональному качеств национального. Если категория интернационального определяется с межъязыковых позиций, то и границы национального уточняются при межъязыковом рассмотрении.

Интернационализмы включают фонд международных терминов, которые являются сходными по написанию, произношению, лексическому значению и мотивировке. Например: *облигация* (рус.), *obligation*

(англ.), *obligation* (нем.), *obliqasiya* (азерб.); *inflyasiya* (азерб.), *инфляция* (рус.) *inflation* (англ.), *infilation* (alm.).

Выход Азербайджана как независимой страны на мировую арену способствует появлению в азербайджанском языке международных терминов на основе прямых контактов.

В *Заключении* представлены основные выводы и обобщения, вытекающие из содержания диссертации.

Основные положения диссертации отражены в следующих публикациях:

1. Анализ экономических терминов английского происхождения в азербайджанском языке // Аудит. Bakı: Bakı Biznes Universiteti, 2002, № 4, s. 69-72

2. Способы образования терминов финансов и аудита в азербайджанском и английском языках // Əsərlər toplusu. Bakı: Azərbaycan Müəllimlər İnstitutunun Gəncə filialı, 2002, s. 6-12

3. Термины рыночной экономики интернационального характера // Xəbərlər. Gəncə: AMEA Gəncə Regional Mərkəzi, 2003, № 7, s. 60-64

4. Экономические термины, заимствования из Европейских языков, калька в современном азербайджанском языке // Xəbərlər. Gəncə: AMEA Gəncə Regional Mərkəzi, 2003, № 7, s. 65-69

5. Проблемы и задачи изучения терминов // Elmi Xəbərlər. Bakı: ADU, 2004, № 1, s. 47-53

6. Пути и методы заимствования терминов // Elmi Xəbərlər. Bakı: ADU, 2006, № 3, s. 77-79

7. Фонетические изменения, наблюдаемые у заимствованных экономических терминов // Tədqiqlər. Bakı: AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu, 2007, № 1, s. 219-222

8. Структурные типы экономических терминов в азербайджанском и английском языках // Dilçilik İnstitutunun Əsərləri. Bakı: AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu, 2012, № 3, s. 78-82

9. Моносемантность и полисемантность экономических терминов // Dil və Ədəbiyyət. Bakı: BDU, 2013, № 3, s. 98-100

10. Принципы изучения экономических терминов // Наука и бизнес: Пути развития. М.: Научно-практический журнал, 2012, № 3, s. 30-32

11. Основные требования к современной терминологической работе / Azərbaycan Şərqsünaslıq Elminin İnkişaf Yolları. Beynəlxalq Elmi Konfrans. Bakı: AMEA akad. Z.M.Bünyadov adına Şərqsünaslıq İnstitutu, 2013, s. 28-29

12. Функционирование межотраслевых терминов (на материале азербайджанского и английского языков) // Глобальный научный потенциал. СПб.: 2013, № 12, s. 69-72.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

ƏMİNƏ NAZİM QIZI İBRAHİMOVA

İNGİLİS VƏ AZƏRBAYCAN DİLLƏRİNDƏ İQTİSAD
TERMİNLƏRİN STRUKTUR-SEMANTİK TƏHLİLİ

5714.01 – Müqayisəli-tarixi və müqayisəli-tipoloji dilçilik

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2015

İşi Azərbaycan Dillər Universitetinin Ümumi dilçilik kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbərlər: filologiya üzrə elmlər doktoru, professor
Adil Məhəmməd oğlu Babayev

filologiya üzrə elmlər doktoru, professor
Azad Yəhya oğlu Məmmədov

Rəsmi opponetlər: filologiya üzrə elmlər doktoru
Afət Musa qızı Abbasova

filologiya üzrə elmlər doktoru, professor
İkram Ziyad oğlu Qasimov

Aparıcı təşkilat: Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin
İngilis dili və onun tədrisi metodikası
və Azərbaycan dilçiliyi kafedraları

Müdafiə ___ 31/03 _____ 2015-ci il saat _____ Azərbaycan Dillər
Universiteti nəzdində elmlər doktoru və fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim olunan dissertasiyaların müdafiəsini keçirən D.02.081
Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ 1014, Bakı şəhəri, Rəşid Behbudov küçəsi, 134.

Dissertasiya ilə Azərbaycan Dillər Universitetinin kitabxanasında tanış
olmaq olar.

Avtoreferat _____ 2015-ci il tarixdə göndərilmişdir.

Dissertasiya Şurasının elmi katibi,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Sevdə Davud qızı Vahabova

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Dissertasiya işi ingilis və Azərbaycan dillərində iqtisad terminlərin struktur-semantik və funksional xüsusiyyətlərinin tədqiqinə həsr olunub.

Mövzunun aktuallığı. İqtisad terminlər məsələsi dilçilikdə mübahisəli sahələrdən biridir və tədqiqatçıların diqqətini müxtəlif mövqələrdən cəlb etmişdir. Lakin indiyədək elə bir tədqiqat işi mövcud deyil ki, ingilis və Azərbaycan dillərində mövcud olan iqtisad terminlərin müasir linqvistik araşdırmalara xas olan struktur-semantik təşkilinin hərtərəfli təsvirini verə bilsin.

Mövzunun aktuallığı ingilis və Azərbaycan dillərində iqtisad terminlərin geniş istifadə edilməsi, iqtisad terminlər problemlərinin kifayət qədər işlənməməsi, bu məsələyə müxtəlif ziddiyyət təşkil edən yanaşmaların olması, həmçinin iqtisad terminlərin strukturu, semantikasi və funksionallşmasının bir mənalı dərk edilməsinin yoxluğu ilə şərtləndirilir. Bundan başqa, tədqiq edilən problem həm də müasir dilçilikdə fundamental problemlərdən olan termin, söz və anlayış problemi müstəvisində yerləşir. İngilis və Azərbaycan dillərində iqtisad terminologiyasının tutuşdurma əsasında oxşar və fərqli cəhətlərinin müəyyən edilməsi çox önəmlidir.

Tədqiqatın obyektini ingilis və Azərbaycan dillərinin iqtisad terminləri təşkil edir.

Tədqiqatın predmetini ingilis və Azərbaycan dillərində iqtisad terminlərin struktur və semantikasını müəyyən edən dil vasitələrinin sistemi təşkil edir.

Tədqiqatın məqsədi ingilis və Azərbaycan dillərində iqtisad terminlərin struktur, semantika və funksionallaşma qanunauyğunluqlarının tutuşdurma təhlili əsasında kompleks şəkildə tədqiqindən ibarətdir.

Tədqiqatın vəzifələri. Qarşıya qoyulmuş məqsədə nail olmaq üçün dissertasiya işində aşağıdakı əsas məsələlər öz həllini tapmışdır: 1) ingilis və Azərbaycan dillərində iqtisad terminlərin formalaşması və funksionallaşması prosesinin işıqlandırılması və bu prosesə təsir edən dil və dildənxaric faktorların müəyyən edilməsi; 2) müqayisə edilən hər bir dildə iqtisad terminlərin struktur xüsusiyyətlərinin təsviri; 3) ingilis və Azərbaycan dillərində iqtisad terminlərin əmələ gəlməsi üsullarının müəyyən edilməsi; 4) alınma iqtisad terminlərdə fonetik dəyişikliklərin işıqlandırılması; 5) tədqiq edilən dillərdə iqtisad terminlərin leksik-semantik xarakteristikasının təhlili; 6) sahələrarası və beynəlmiləl iqtisad terminlərin xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi.

Elmi fərziyyə. Dissertasiya işinin elmi fərziyyəsi ondan ibarətdir ki, ingilis və Azərbaycan dillərində iqtisad terminlərin xüsusiyyətləri faktiki materialın sistem halında tədqiqi əsasında aşkarlana bilər. İngilis və Azərbaycan dillərinin oxşar və fərqli cəhətlərinin müəyyənləşdirilməsi iqtisad terminlərinin dildaxili və dildənxaric reallıqları müstəvisində struktur, semantik və funksional xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi ilə məqsədəuyğundur.

Tədqiqatın metodları. Dissertasiya işində faktiki materialın bilavasitə müşahidəsi və təsviri, qarşılaşdırma, struktur-semantik, müqayisəli-tarixi metodlardan, leksik-semantik təhlil və statistik metodlardan istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın mənbələri. Tədqiqat materialını xüsusi ədəbiyyatdan, iqtisad terminlər lüğətlərindən, qəzet və jurnallardan seçilmiş ümumi sayı 2000 vahiddən artıq terminoloji kartoteka təşkil edir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Dissertasiyanın elmi yeniliyi aşağıdakılardan ibarətdir: 1) ilk dəfə olaraq ingilis və Azərbaycan dillərində iqtisad terminlərin geniş tutuşdurma metodu ilə araşdırılmasına təşəbbüs göstərilir; 2) ingilis və Azərbaycan dillərində iqtisad terminlərin formalaşması və funksionallaşmasının qanunauyğunluğu müəyyənləşdirilmişdir; 3) qarşılaşdırılan dillərdə iqtisad terminlərin yaranması və alınması prosesinə təsir edən dildaxili və dildənxaric faktorlar işıqlandırılmışdır; 4) ingilis və Azərbaycan dillərində iqtisad terminlərin alınma səbəbləri və onların hər iki dilin terminoloji sistemində milli və beynəlmillət fondun mütənasibliyində rolu müəyyən edilmişdir; 5) hər iki dildə iqtisad terminlərin struktur və leksik-semantik xüsusiyyətləri nəzərdən keçirilmiş və onların yaranma üsulları təsvir edilmişdir; 7) bir sıra meyarlar əsasında müqayisə olunan iqtisad terminlərin qarşılaşdırılması ingilis və Azərbaycan dillərinin oxşar və fərqli xüsusiyyətlərinin müəyyən edilməsinə imkan yaratmışdır.

Dissertasiya işinin nəzəri əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, tədqiqat zamanı əldə edilmiş material və alınmış nəticələr tədqiq edilən problemin həllinə müəyyən töhvə gətirə bilər və dilçilikdə iqtisad terminologiyasının daha sonrakı müfəssəl tədqiqində istifadə oluna bilər. Tədqiqat işində iqtisad terminlərin struktur, semantik və funksional xüsusiyyətlərinin münasibəti əsasında öyrənilməsi ingilis və Azərbaycan dillərinin terminologiyasına dair nəzəri biliklərin zənginləşməsinə xidmət edə bilər.

Tədqiqat işinin praktiki əhəmiyyəti ilk öncə onun linqvodidaktik əhəmiyyəti ilə bağlıdır. Tədqiqatın nəticələri ingilis və Azərbaycan dillərinin leksikologiyası üzrə mühazirə və praktiki məşğələlər, seçmə fənn və xüsusi seminarlar zamanı istifadə oluna bilər. Dissertasiyanın materialları iqtisad

terminlər lüğətinin tərtib olunmasında, iqtisad sahənin leksikasının öyrənilməsində, həmçinin istər ingilis, istərsə də Azərbaycan dillərinin terminologiyasına dair araşdırmalarda yararlı və zəruri köməkçi vəsait hesab oluna bilər.

Müdafiəyə aşağıdakı əsas müddəalar çıxarılır:

1. Termin və terminologiya özü-özlüyündə yox, elm və texnikanın tədqiqi nəticəsində yaranır. Elm və texnika sosial-iqtisadi sahəyə aid olduğu üçün terminologiyanın sosial determinasiya olunmasından danışmaq məqsəduyğun olar. Terminologiya leksikanın elə bir sahəsidir ki, təsirə məruz qalmaq baxımından daha həssasdır və, deməli, onun daxilində cəmiyyətin dilə təsiri daha aydın ehtiva olunur.

2. İqtisad terminologiyasının inkişafı və dəyişməsi müəyyən qanunauyğunluqların aşkar edilməsinə imkan yaradır ki, bunlar da ümumi istifadə olunan leksikada zəif gözə çarpır və çətin ayırd olunur. Bu baxımdan ümumi qanunauyğunluq kimi dil vasitələrindən hərtərəfli istifadə olunması daha aydın aşkar edilir. Bu məqam iqtisad terminlərin istər ümumxalq dilindən, istərsə də əcnəbi dillərdən alınma vasitəsilə yaranması prosesində özünü biruzə verir.

3. İngilis və Azərbaycan dillərinin iqtisad terminlər sistemində iki təmayül müşahidə olunur: 1) terminlərin söz və söz birləşməsi qismində istifadə olunması və 2) bu terminlərin qısaldırılmış formalarından geniş istifadə edilməsi. Bu təmayüllər terminyarıtmada, bir tərəfdən, adlandırılması qismində terminoloji vahidlərin xidmət etdiyi predmet və hadisələrin mürəkkəbliyi və, digər tərəfdən, dil vasitələrinin qənaətinə meylliliyin artması ilə şərtləndirilən müəyyən edilmiş qanunauyğunluqları əks etdirir.

İşin aprobeiasiyası. Tədqiqatın əsas nəticələri Azərbaycan Dillər Universitetinin Ümumi dilçilik kafedrası ilə Linqvokulturologiya kafedrasının birgə iclasında müzakirə olunmuş və müdafiəyə tövsiyə edilmişdir. Dissertasiya işinin əsas müddəaları Respublika ali məktəblərarası və beynəlxalq elmi konfranslarda məruzə və çap edilmiş tezislərdə, eləcə də yerli və xarici elmi nəşrlərdə məqalə qismində öz əksini tapmışdır.

Dissertasiyanın quruluşu. Dissertasiya işi giriş, üç fəsil, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

İŞİN ƏSAS MƏZMUNU

Girişdə mövzunun aktuallığı, tədqiqatın elmi yeniliyi, tədqiqatın obyekti və predmeti, məqsəd və vəzifələri, istifadə edilmiş elmi-nəzəri metodlar, müdafiyyə çıxarılan əsas müddəalar, işin nəzəri və praktiki əhəmiyyətindən danışılır və tədqiqatın aprobasiyası və strukturu haqqında qısa məlumat verilir.

Dissertasiyanın *I Fəsl* “*Dilçilikdə iqtisad terminlərinin tədqiqinin nəzəri əsasları*” adlanır. Bu fəsil öz növbəsində üç yarım fəsildən ibarətdir.

Birinci yarım fəsildə faktiki materialın təsvirinin əsas prinsiplərindən danışılır. Öyrənilən obyektləri qarşılaşdırmadan müasir dilçilik tədqiqatlarını təsəvvür etmək olmaz. Linqvistik qarşılaşdırmanın əsas elementi – dilin müqayisə edilən faktlarının eyni (inteqrativ) və fərqli (differensial) əlamətlərinin aşkarlanmasıdır.

Eynilik və fərqlilik münasibətləri təkcə bir dil daxilində əlaqədə olan hadisələr üçün deyil, habelə müxtəlif dillərdəki analogi hallar üçün də səciyyəvidir. Yuxarıda deyilənlər ingilis və Azərbaycan dilləri kimi müxtəlif sistemlərə daxil olan dillərin iqtisad terminlərinin tədqiqinə də tamamilə aid edilə bilər.

Dilin leksik səviyyəsinin sistemli şəkildə öyrənilməsində ən mühüm istiqamət akad. V.V.Vinogradovun əsasını qoyduğu dilin leksik-semantik sistemi anlayışı ilə əlaqədardır.¹ Əsas sistem prinsiplərindən dissertasiya işində bütövlülük, quruluş, təbəqəlik, funksiya, elementlər çoxluğu, leksik-semantik münasibətlər, elementlər arasında olan əlaqə, sistem və mühitin qarşılıqlı əlaqəsi və s. kimi prinsiplər nəzərdən keçirilir.

Terminoloji sistemdə dil əlaqələri xarici və daxili növlərə ayrılır. Xarici əlaqə anlayışı həmin terminlər sistemi üzvlərinin ümumi leksikası və digər terminlər sisteminin elementləri ilə əlaqəsini nəzərdə tutur. Terminlərin daxili əlaqəsi isə iki cür olur – paradigmatik və sintaqmatik.

Terminlər sistemində terminlərin paradigmatik əlaqələri sinonimlər sırasının (nə qədər arzuolunan olmasa da), polisemiya və antonimik cütlüklərin mövcudluğu ilə ifadə olunur, çünki məhz bu faktorlar leksik-semantik paradigmatın xarakterik xüsusiyyətlərindəndirlər. Paradigmatik əlaqələrə biz həm də terminyaratma, morfoloji, semantik və morfosemantik əlaqələri də aid edirik.

¹Виноградов В.В. Вступительное слово на Всесоюзном терминологическом совещании // Вопросы терминологии. М.: АН СССР, 1961, с. 6-13.

Terminlər dildə mücərrəd mövcud olmadıqları üçün, kontekst daxilində, yəni digər dil vahidləri ilə eyni nizamlı sırada olduqları üçün, onlar valentlik və distribusiyaya xüsusiyyətlərinə malikdirlər ki, bu da onların sintaqmatik əlaqəsini təşkil edir.

İkinci yarımfəsildə terminologiya sahəsi sosiolinqviistik aspektdə işıqlandırılır. Terminologiya məsələlərinə, onun leksik vahidlərinin xüsusiyyətlərinə, ədəbi dildə terminlər sisteminin rolu məsələlərinə müxtəlif vaxtlarda T.Seyvori, D.S.Lotte, L.Xofman, M.Ş.Qaşimov, İ.Z.Qaşimov, S.A.Sadiqova, B.N. Qolovin, F.M.Berezin, M.V.Marçuk və başqaları xüsusi diqqət yetirmişlər. Terminoloji nəzəriyyənin yaradılmasında vaxtilə Respublika Terminologiya Komitəsinin sədri B.V.Çobanzadənin də xüsusi xidməti olmuşdur.

A.M. Babayev terminlərin xüsusiyyətlərindən bəhs edərkən onların beş əlamətini qeyd edir: 1) məhdud dairədə işlənməsi, 2) representativ funksiyasının birmənalı olması, 3) çoxmənalılığın yol verilməzliyi, 4) üslubi neytrallıq, 5) müxtəlif sahələrə aid olması.²

İqtisad terminlər sistemi konsonant struktur deyil. O, daha doğrusu aktiv şəkildə dəyişkən bir sistemdir. Bununla belə bu dəyişikliklər təkcə lüğət fondunun artımı istiqamətində yox, həm də terminlər sisteminə artıq mövcud olan vahidlərin yeni mənalarının qazanması istiqamətində də baş verir. Müasir cəmiyyətdə iqtisadi proseslərin qloballaşması və standartlaşması bu sahədə terminlərin alınmasını və beynəlmilləşməsini leksikanın zənginləşməsi metodu kimi zəruri edir. Azərbaycan dilinin terminologiyasını nəzərdən keçirən S. Sadiqova haqlı olaraq qeyd edir ki, həyatımızda baş verən bütün dəyişiklikləri təkcə dilimizin daxili imkanları hesabına əks etdirmək mümkün deyil.³

Azərbaycan dilində iqtisad terminlərin xarakterik xüsusiyyətlərindən biri ondan ibarətdir ki, bu dildə ingilis dilinin Amerika və Britaniya variantlarından alınmalar mövcuddur. Bunun səbəbi kimi ABŞ və Böyük Britaniyanın dünya iqtisadiyyatına təsirini və həmçinin məhz bu dildə informasiyanın geniş miqyaslı yayılmasını göstərmək olar. Müşahidələr göstərir ki, daha tez-tez birkomponentli, nadir hallarda isə çoxkomponentli isimlər öz mənalarını dəyişir. Bu cür dil vahidləri öz formasını iqtibas etmiş dildə saxlasalar da, assimilyasiya prosesi zamanı bəzən müəyyən dəyişikliklərə də məruz qalırlar.

² Babayev A.M. Dilçiliyə giriş. Bakı: Maarif, 1992, s. 321.

³ Sadiqova S. Azərbaycan dilinin terminologiyası. Bakı: Elm, 2011, s. 378.

Azərbaycan alimləri dilimizdə terminlərin yaranmasını bu və ya digər elm sahələrinin və tarixi inkişafın zəruri nəticəsi kimi qəbul edirlər. Xüsusilə, qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanda terminologiyanın təşəkkülündə 1926-cı il fevralın 26-dan martın 5-ə qədər Bakı şəhərində keçirilən Birinci Ümumittifaq Turkoloji Qurultayın əhəmiyyətli rolu olmuşdur. Burada prof. B.V.Çobanzadə, H.B.Zeynallı və A.R.Zifeld-Smumyaqi terminologiyanın müxtəlif sahələri haqqında məruzə etmişlər.

İqtisad terminlər sisteminin problemləri kimi elmi anlayışların adlandırılması və onun əsas təmayülləri, sahələrarası sinonimiya, terminlər sisteminin qarşılıqlı əlaqəsi və terminlərin bir sistemdən digərinə daxil olması, ayrı-ayrı terminlər sisteminin mənşəyi və inkişafı, terminlərin beynəlmilləşməsini və s. göstərmək olar.

Bir sıra tədqiqatçılar “xüsusi dil” terminindən istifadə edir. Məsələn, iqtisadiyyatın xüsusi dili kimi O.V.Babenko aşağıdakıları qeyd edir: mehmanxana işi dili, menecment dili, ticarət dili, kənd təsərrüfatı dili, tikinti işləri dili, bank işləri dili, maliyyə dili, nəqliyyat dili, istehsalat dili və s.⁴ Deməli, xüsusi dil müəyyən birlik tərəfindən yaradılan və bir peşə daxilində bir qrup insan tərəfindən istifadə olunan dil kimi xarakterizə olunur.⁵

Üçüncü yarımfəsildə termin, söz və anlamın mütənasibliyi problemi nəzərdən keçirilir. Sözlə terminin arasındakı fərqi xarakterizə edən tədqiqatçılar təsnifat sistemində “qarşılıqlı əlaqəli iki məqam əsasında – predmetlə bir başa əlaqəsi və onun adlandırma funksiyasına görə”⁶ terminə xüsusi yer ayırırlar. Terminin adlandırma funksiyası əsas və yeganə funksiya kimi qəbul edilir. Hər hansı bir predmeti dəqiq adlandırmaq baxımından terminlər daha çox mücərrədiyə, simvolikliyə və mütləqliyə meyl edirlər.

Hər hansı bir predmeti hər şeyi əhatə etmə qabiliyyətində təsvir etmək üçün ad və adlandırılanların mütənasibliyinə əsaslanaraq predmeti adlandırmaq kifayət etmir. Predmetin adını bütöv bir sistemdə təqdim etmək lazımdır. Məhz belə olan halda ilkin təcürəbə əsasında sistemə qatılan “ad”

⁴ Babenko O.V. Linguistic Aspects of the Economic Term System // Науковий вісник НУБіП України, 2011, № 159, p. 34.

⁵ Kageura K. The Dynamics of Terminology: A Descriptive Theory of Word Formation and Terminological Growth. Philadelphia, 2002, p. 246.

⁶ Толикина Е.Н. О системном соотношении терминологического сочетания и фразеологической единицы // Проблемы фразеологии. М.-Л., 1964, с. 151.

sadəcə “ad” olmayacaq, o, bütövün bir hissəsini, anlayışı ifadə edəcəkdir. Deməli, bu cür yanaşmada termin söz kimi çıxış edir.

Sistemin istənilən komponentinin mahiyyəti məhz sistem daxilində daha aydın şəkildə aşkarlanır. Hər bir elm sahəsinə xidmət edən terminlər sistemi isə elmi təfəkkür sahəsində anlayışları ifadə edir. Termin hər hansı bir elm sahəsinin “təsadüfi tərkib hissəsi yox”, onun anlayışlar sistemində baş verən dəyişikliklərdən kənar qalmayan və onlarla birgə dəyişikliyə məruz qalan “struktur elementdir”.⁷ Sistemin elementi kimi termin təkcə anlayışları ifadə etmir, həm də öz növbəsində bu anlaşımlara təsir göstərir, onları dəqiqləşdirir, bənzər anlayışlardan ayırır. Terminin öz funksiyasını, onun xüsusiyyətini və istiqamətini sisteminin özü “diktə edir” və bu da öz növbəsində ümumi dilin sisteminin bir hissəsi olaraq, elmi təfəkkürün ifadə vasitəsi kimi xidmət edir.

Terminin dəqiqliyi – onun ümumi ədəbi dil sözündən fərqli olaraq, aparıcı xüsusiyyətidir. Ümumi dilin elementlərinə xas olan bütün xüsusiyyətlər bir çox hallarda terminlər üçün də səciyyəvidir. Q.O. Vinokurun yazdığı kimi, “termin qismində istənilən söz, nə qədər bayağı olsa da belə, çıxış edə bilər”, “terminlər xüsusi funksiyaya malik sözlərdir”. Bu “xüsusi funksiya” bir çox hallarda terminlərin ümumi qəbul edilmiş və əhəmiyyətli hesab edilən xarakterik xüsusiyyətlərini müəyyən edir: 1) terminin mənasının xüsusi məzmunlu olması, onun semasioloji sərhədlərinin dəqiqliyi və 2) onun intellektual saflığı, yəni gündəlik söz istifadəsi zamanı bədii və emosional təəssüratlardan uzaq olması⁸.

Terminin sərbəstlik prinsipi (kontekstdən asılı olmaması) terminin müəyyən elm sahəsinin nümayəndələri tərəfindən eyni qəbul edilməsi və başa düşülməsini təmin edir. Lakin bu o demək deyil ki, eyni termin müxtəlif sahələrdə bir mənalı istifadə oluna bilər. Məsələn, Azərbaycan dilində “*zəmanət*” termini iki mənada istifadə oluna bilər: 1) *zəmanət vermək*; 2) *girov*. hərəkətin mənası burada *hüquqi zəmanət, uzadılmış zəmanət* və s. söz birləşmələrində, predmetin mənası isə *evi girov qoymaq, girovun satılma qərarı* kimi söz birləşmələrində daha aydın görünür.

⁷ Реформатский А.А. Что такое термин и терминология? // Вопросы терминологии. М.: АН СССР, 1961, с. 46.

⁸ Винокур Г.О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии // Труды Московского ин-та истории, философии и литературы, 1939, № 5, с. 3, 5.

Dissertasiya işinin II Fəslı “İngilis və Azərbaycan dillərində iqtisad terminlərin strukturı” adlanır və iki yarımfəsilədən ibarətdir.

Birinci yarımfəsilədə ingilis və Azərbaycan dillərində iqtisad terminlərin struktur xüsusiyyətləri tədqiq edilir. Dissertasiya işində struktur baxımdan, yəni tərkib hissələrinin olması baxımından, iqtisad terminləri aşağıdakı qruplara ayrılır: 1) sadə – yalnız bir morfemdən (kökdən) ibarət təkleksemlı; 2) qarışıq – bir neçə morfemdən (kök və sözyaradıcı affikslər) ibarət təkleksemlı; 3) iki kök və ya iki kök və sözyaradıcı affikslərdən ibarət qarışıq; 4) mürəkkəb – söz birləşməsi yaradan bir neçə sözdən ibarət çoxleksemlı; 5) abbreviaturlar.

Dissertasiyada terminyaratmanın ən məhsuldar üsullarından olan 1) leksik-semantik, 2) morfoloji və 3) sintaktik üsullar nəzərdən keçirilir. Bunların hər biri iqtisad terminlərin yaranması baxımından sistemli qarşılaşdırma əsasında təhlil edilir.

1. İqtisad terminlərin leksik-semantik üsulla yaranmasına 1) transpozisiya və 2) abbreviasiya aiddir. Transpozisiya prosesində ədəbi dildəki söz terminə çevrilir. Məsələn, ingilis dilində: *climate, fair, accelerate, balance, share, ballon, clique, file, clause, form, advice* və s.; Azərbaycan dilində: *dövlət, mal-qara, donluq, vergi, bazar, baş, paket, dondurmaq, cəmiyyət* və s.

İqtisadiyyat terminləri sırasında abbreviaturlar da xüsusi çəkiyə malikdir. Abbreviaturun əsas xüsusiyyəti sözün xarici formasının dəyişməsi və kəsilib qısaldılmasıdır. Abbreviaturların əsas xüsusiyyəti onların lakonik olmasında və informasiyanı maksimal şəkildə qısaldılmış formada ifadə etməsindədir.⁹ Müasir iqtisad terminlər sisteminə əsasən hərf formalı abbreviasiya xasdır. Məsələn, ingilis dilində: *CIF – cost, insurance and freight* (dəyər, sığorta), *FAC – fast as can* (bacardıqca cəld, tez), *FAS – free alongside ship* (gəminin göyärtəsinə yük gəldikdən sonra məsuliyyətdən azad olma) və s.; Azərbaycan dilində: *XTS – Xalq Təsərrüfatı Şurası, QİYS – Qarşılıqlı iqtisad yardım şurası, AİB – Avropa iqtisad birliyi, ARDNŞ – Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkəti, AMB – Azərbaycan Milli Bankı* və s.

2. İqtisad terminlərin morfoloji üsulla yaranması sözyaratmada kökə sözdüzəldici şəkilçi artırmaqla bir komponentli leksik vahidin yaranması ilə baş verir. Affiksləri bu baxımdan adətən onların leksik-semantik xüsusiyyətləri ilə tədqiq edilir.

⁹ Ткачева Л.Б. Основные закономерности английской терминологии. Томск: ТГУ, 1987, с. 53.

yətləri, məhsuldarlığı, mənşəyi, fonetik xarakteristikaları və məna ardıcılığı ilə ayırd edirlər.

Dissertasiya işində qarşılaşdırılan dillərin iqtisad terminlərinin morfoloji üsulla yaranması növləri müəyyən edilmişdir. Onlara aiddir, məsələn, ingilis dilində: 1) *-ment-*: *assignment* (tapşırıq), *fundament* (əsas), *annulment* (ləğv etmə); 2) *-tion*: *exhibition* (sərgi), *arbitration* (arbitr); 3) *-er (-or)*: *buyer* (alıcı), *contractor* (icraçı); 4) *-able (-ible)*: *profitable* (rentabelli), *reliable* (etibarlı); 5) *-ing*: *accounting* (uçot, mühasibat), *banking* (bank işi); 6) *un-*: *unfit* (yaramayan), *unpaid* (ödənilməmiş); 7) *in-*: *inactive* (qeyri-fəal, passiv), *inflation* (inflyasiya); 8) *-co*: *co-chairman* (həmsədr), *co-reporter* (həmməruzəçi); 9) *ty-*: *activity* (fəaliyyət), *penalty* (cərimə) və s.: Azərbaycan dilində: 1) *al+ıcı, birja-cı, icra-cı, gənaət-li*; 2) *öhdə+çi+lik*; 3) *vərəq-ə* və s. Dissertasiyada bu problemdən bəhs edərkən Azərbaycan dilinə aid 312, ingilis dilinə aid 286 vahid iqtisad termin təhlil edilmişdir.

3. Sintaktik üsul. İqtisad terminlərin sintaktik üsullar əmələ gəlməsinə mürəkkəb terminlər (iki və daha çox sözdən ibarət olan) aiddir. İngilis və Azərbaycan dillərində daha çox iki leksemli, üç leksemli və dörd leksemli iqtisad terminlər yayılmışdır.

İngilis dilində iki leksemli iqtisad terminlər sırasında 1) isim + isim *airmail* (aviapoçt), *businessman* (sahibkar) və s.; 2) sifət + isim *additional charge* (əlavə xərclər), *current account* (cari hesab) və s.; 3) isim + gerund *rate – setting* (tariflərin nizamlandırılması), *working hour* (iş vaxtı) və s. ayırd etmək olar.

Üç komponentli iqtisad terminlərini ingilis dilində aşağıdakı qruplara bölmək olar: 1) isim + önlük + isim: *letter of credit* (akkreditiv), *bill of lading* (nəqliyyat fakturası); 2) sifət + isim + isim: *classic stock exchange* (klassik fond birjası), *American Stock Exchange* (Amerika Fond Birjası), *blue chip stocks* (mavi fişka aksiyası); 3) sifət + sifət + isim: *annual general meeting* (aksiya sahiblərinin illik toplantısı) və s.

İngilis dilinin dörd leksemli iqtisad terminləri aşağıdakı kimi təsvir edilmişdir: 1) sifət + isim + sifət + isim: *aggressive growth mutual fund* (qarşılıqlı fondların sürətli artımı); 2) isim + isim + isim + isim: *Securities Investor Protection Corporation* (qimətli kağızlar sərmayəçilərinin müdafiəsi cəmiyyəti), *Tokio Stock Price Index* (Tokio birjasının aksiyalar indeksi) və s.

İki leksemli mürəkkəb terminlər Azərbaycan dilində aşağıdakı modellərlə əmələ gəlir: 1) isim + isim (*əmək müqaviləsi, xalq mülkiyyəti, bazar qiyməti* və s.); 2) sifət + isim (*maddi gəlir, xüsusi kredit, açıq kredit,*

xarici valyuta və s.); 3) zərflər + isim (*tərəf müqabili, qarşı veksəl* və s.); 4) isim + feil (*abunə yazılmaq, hesaba köçürmək, aksept vermək, vergi qoymaq* və s.).

Üç leksemləli terminlər Azərbaycan dilində aşağıdakı kimi təsbit edilmişdir: 1) sifət + isim + isim (*açıq bazar əməliyyatları, riskli artım fondu*); 2) sifət + sifət + isim (*qapalı səhmdar cəmiyyəti, adsız qiymətli kağız*); 3) isim + isim + isim (*qiymətlərin düşməsi meyilliyi, qüvvəyə minmə tarixi*); 4) isim + sifət + isim (*səhmdarların ümumi yığınağı, səhmin normal dəyəri*) və s.

Azərbaycan dilində dörd leksemləli iqtisad terminləri aşağıdakı kimi səciyyələndirmək olar: 1) isim + sifət + sifət + isim (*birja səhimli investisiya fondu*); 2) isim + isim + feil sifət + isim (*ödəniş müddəti çatmış veksəl*); 3) sifət + isim + isim + isim (*nağd pul formasında devident, təbii resursların tükənməsinin uçuşu*) və s.

İkinci yarımfəsildə ingilis və Azərbaycan dillərində alınma iqtisad terminlərdə baş verən fonetik dəyişikliklərdən söhbət açılır. Terminlər alınma zamanı əsas dildə olan formasını saxlayır ya da ki mənimsəyən dil tərəfindən müəyyən fonetik dəyişikliklərə uğrayırlar. Məsələn, *sanction, conjuncture* kimi ingilis dilindən alınan iqtisad terminlər Azərbaycan dilinin fonetik quruluşuna uyğun olaraq tələffüz baxımından dəyişikliklərə uğrayır – *sanksiya, konyuktura*. Burada assimilyasiyanın terminyariatma xüsusiyyəti kimi rolu çox böyükdür. Fonetik assimilyasiya zamanı iki mühüm faktor müşahidə olunur: fonetik müvafiqlik və fonetik alınma.

Azərbaycan dilində Avropa mənşəli kifayət qədər iqtisad terminlər mövcuddur və, bir qayda olaraq, alınmadan öncə onlar fonetik dəyişikliklərə məruz qalaraq, Azərbaycan dilinə rus dili vasitəsilə keçmişdir. Təbii ki, Azərbaycan dilinin Avropa dilləri ilə birbaşa münasibəti olsaydı, həmin terminlər fərqli fonetik dəyişikliklərə uğrayardılar.

Leksik vahidin səs obrazının qavrayışı vasitəsilə fonetik alınmalar zamanı həmin leksik vahidin səs tərkibinin substitusiyası baş verir. Bu baxımdan tədqiqatçılar substitusiyanın aşağıdakı növlərini aid edirlər: a) səs konverqensiyası – iki oxşar səslərin ardıcıl əvəzlənməsi; b) səs diverqensiyası – bir səsin iki səs vasitəsilə təqlidi; c) sadə substitusiya – ötürücü dilin və mənimsəyən dilin səslərinin eyni cür səslənməsi.

Hər bir alınma söz fonetik dəyişikliklərə məruz qalır ki, bunun da səbəbi kimi aşağıdakı faktorları qeyd etmək olar: 1) fonetik sistemdə və əlifbada mövcud olan fərqlər; 2) orfoqrafiya qaydaları; 3) ötürücü dilin

alınma terminlərə və beynəlmilər sözlərə müəyyən təsiri.¹⁰ Azərbaycan dilində iqtisad terminlərin yazılışı və fonetik tərkibinə görə adətən aşağıdakı kimi qruplaşdırılır: 1) yazılışını və fonetik tərkibini saxalayan sözlər (*agent, bank* və s.); 2) yazılışı fərqli, fonetik tərkibi bənzər sözlər (*check – çek* və s.); 3) yazılışı və fonetik tərkibinə görə fərqlənən sözlər (*meeting – mitinq* və s.).¹¹

Dissertasiya işinin *III Fəsl* “*İngilis və Azərbaycan dillərində iqtisad terminlərin semantik-funksional xarakteristikası*” adlanır. Bu fəsil üç yarımfəsildən ibarətdir.

Birinci yarımfəsildə vahid terminoloji sahə daxilində iqtisad terminlərin monosemantikliyi və polisemantikliyi tədqiq edilir. Dilin daim inkişafa can atması onun daxilində eyni mənalı bir çox sözlərin əmələ gəlməsi ilə müşahidə olunur ki, bu da monosemantiklik təmayülüdür. Bu faktor eyni zamanda dilin terminoloji sisteminin inkişafına da təsir göstərir. Lakin dildə polisemantik və omonim sözlərin olması faktını da danmaq olmaz. Bu cür sözlər kimi parallel istifadə edilən, terminləşən və ümumi ədəbi dil sözləri, digər tərəfdən isə, alınma termin və onun sinonimi də çıxış edə bilər. Sinonimlik sırası istər ingilis, istərsə də Azərbaycan dillərinin iqtisad terminləri üçün xarakterikdir. Məsələn: *salary – wage – honorarium – pay – stipend* ingilis dilində və *broker – dəllal – vasitəçi – agent* Azərbaycan dilində.

Sinonimliklə bərabər polisemiya da, yəni bir terminin iki və daha çox anlamların mənalərini özündə ifadə etməsi də müşahidə olunur. Bir çox mənbələrdə qeyd olunur ki, bugünkü terminologiya sinonimlikdən və çoxmənalılıqdan azad olmalıdır. Termin kontekstdən asılı olmadan yalnız bir mənanı ifadə etməlidir. Terminin kontekstdən asılı olmaması onu ümumi ədəbi dilin leksik vahidindən ayırd edir. Bu arada xaricən polisemiyaya bənzəyən terminlərin omonimiyasını qeyd etmək yerinə düşərdi. Məsələn, ingilis dilində *cent – sent* (feilin keçmiş zamanı “to send”) – *scent* (ətir), *cell* (qəfəs) – *sell* (satmaq); Azərbaycan dilində: *blok* (tikintinin hissəsi), *blok* (birlik, qrup), *ring* (monopoliya üçün qeyri-qanuni müqavilə), *ring* (boks meydanı).

İkinci yarımfəsildə ingilis və Azərbaycan dillərində müxtəlif sahələrdə istifadə edilən terminlərin funksionallaşması məsələlərinə toxunulur. Son

¹⁰ Qasimov M.Ş. Azərbaycan dili terminologiyasının əsasları. Bakı: Elm, 1973, s. 58.

¹¹ Məmmədli N.B. Alınma terminlər. Bakı: Elm, 1997, s. 26-28.

illər bazar iqtisadiyyatının sürətlə inkişafı ilə əlaqədar iqtisad terminlər eyni zamanda daha çox sahələrdə işlənir.¹² Bu baxımdan terminologiyanın çatışmayan cəhəti kimi bir termin vasitəsilə bir neçə, bəzən isə tamamilə fərqli və müxtəlif anlamların ifadə olunmasını vurğulamaq olar. Məsələn, Azərbaycan dilində nəzəriyyə termini “təlim, doktrina, konsepsiya, müddəa” kimi, mabahisə termini isə “diskussiya, deyişmə, höcət, müzakirə” kimi mənalar ifadə edə bilər.

Bütün bu müxtəlif mənaları ifadə edən terminlər müvafiq qaydada nizama salınmalıdır. Müxtəlif sahələrdə istifadə edilən terminləri tədqiq edən N.V. Buyanov, müxtəlif mənə ifadə etmələri baxımından onların polisemantikliyi və çox funksionallığını qeyd edirdi.¹³ Müxtəlif sahələrdə istifadə edilən terminlərin əsasında onların bir terminlər sistemindən digərinə keçid meylliyi durur. Məsələn, ingilis dilində: *note* – 1) *iqt.* banknot; 2) *siy.* diplomatik bəyanat; 3) *siy.* memorandum; *tape* – 1) *iqt.* informasiya sistemi; 2) *tex.* maqnit lent; *barometer* – 1) *iqt.* göstərici (investment barometer); 2) *tex.* təzyiq ölçən cihaz; Azərbaycan dilində: *not* – 1. *iqtisad.* qısamüddətli investisiya yatırımı, 2. *diplom.* diplomatik bəyanat; *şəbəkə* – 1. *tex.* şəbəkə – elektrik şəbəkəsi, 2. *iqt.* mağazalar şəbəkəsi; *tex.* mozaika; *dərəcə* – 1. *iqt.* gəlir göstəricisi; 2. *tex.* – hərərət ölçü vahidi; *sənayye* spirtli içkilərin tündlülük dərəcəsi.

Dissertasiyada müxtəlif sahələrdə istifadə edilən terminlərin iki semantik mənalarının mütənəsibliyi ayırd edilir: 1) praktiki olaraq eyni mənaları ifadə edən, lakin müxtəlif sahələrdə istifadə edilən terminlər; 2) müxtəlif mənaları ifadə edən və müxtəlif sahələrdə istifadə olunan terminlər.

Üçüncü yarımfəsildə iqtisad terminlərin daxilində milli və beyməlmiləl çalarların qarşılıqlı əlaqəsindən bəhs edilir. Terminologiya sahəsində millilik və beynəlmiləçilik kateqoriyasına vahid, lakin dialektik ziddiyətlər kimi yanaşmaq olar. Bu birlik həmin kateqoriyaların bir-birlərinə keçməsi, bir-birlərini əvəz etmələri ilə xarakterizə olunur. Beynəlmiləl terminlər milli, milli terminlər isə beynəlmiləl ola bilərlər.

Birinci hal kimi iqtisad terminlərin orijinal formada alınmasını və kalka edilmiş formasını misal gətirmək olar. Bunu əsasən transliterasiya

¹² Чернышова Л.А. Отраслевая терминология в свете антропоцентрической парадигмы. М.: МГОУ, 2010, с. 42.

¹³ Буганов Н.В. Функциональность терминов и понятий терминосферы «Налогов и налоговое право»: Автореф. дис. ...канд.филол.наук. Краснодар, 2001, с. 14.

olunmayan və yalnız əcnəbi qrafik və səs formasında çıxış edən alınmalar zamanı daha aydın müşahidə etmək olar. Ümumiyyətlə, ilkin formada alınan iqtisad terminlərin mənimsəyən dilin qanunlarına müvafiq olaraq tədricən assimilyasiyası – beynəlmiləl xüsusiyyətlərin milli xüsusiyyətə bir mesajıdır. Əgər beynəlmiləlçilik kateqoriyasını dillərarası mövqedən müəyyən etmək mümkündürsə, milliliyin sərhədlərini də dillərarası mövqedən dəqiqləşdirmək olar. Beynəlmiləl terminlər yazılışı, tələffüzü, leksik mənası və motivasiyası eyni olan beynəlxalq terminlər fonduna daxildir. Məsələn, *облигацця* (rus.), *obligation* (ing.), *obligation* (alm.), *abliqasiya* (az.); *инфляци́я* (rus.) *inflation* (ing.), *inflation* (alm.).

Azərbaycanın müstəqil dövrlər kimi beynəlxalq arenaya çıxması Azərbaycan dilində birbaşa əlaqə və münasibətlər əsasında beynəlmiləl terminlərin əmələ gəlməsinə imkan yaradır.

Dissertasiyanın “Nəticə” hissəsində tədqiqat zamanı əldə edilmiş əsas qənaətlər təqdim olunmuşdur.

Dissertasiyanın əsas müddəaları müəllifin aşağıdakı çap olunmuş əsərlərində öz əksini tapmışdır:

1. Анализ экономических терминов английского происхождения в азербайджанском языке // Аудит. Bakı: Bakı Biznes Universiteti, 2002, № 4, s. 69-72

2. Способы образования терминов финансов и аудита в азербайджанском и английском языках // Əsərlər toplusu. Bakı: Azərbaycan Müəllimlər İnstitutunun Gəncə filialı, 2002, s. 6-12

3. Термины рыночной экономики интернационального характера // Xəbərlər. Gəncə: AMEA Gəncə Regional Mərkəzi, 2003, № 7, s. 60-64

4. Экономические термины, заимствования из Европейских языков, калька в современном азербайджанском языке // Xəbərlər. Gəncə: AMEA Gəncə Regional Mərkəzi, 2003, № 7, s. 65-69

5. Проблемы и задачи изучения терминов // Elmi Xəbərlər. Bakı: ADU, 2004, № 1, s. 47-53

6. Пути и методы заимствования терминов // Elmi Xəbərlər. Bakı: ADU, 2006, № 3, s. 77-79

7. Фонетические изменения, наблюдаемые у заимствованных экономических терминов // Tədqiqlər. Bakı: AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu, 2007, № 1, s. 219-222

8. Структурные типы экономических терминов в азербайджанском и английском языках // Dilçilik İnstitutunun Əsərləri. Bakı: AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu, 2012, № 3, s. 78-82

9. Моносеманτικότητα и полисеманτικότητα экономических терминов // Dil və Ədəbiyyət. Bakı: BDU, 2013, № 3, s. 98-100

10. Принципы изучения экономических терминов // Наука и бизнес: Пути развития. М.: Научно-практический журнал, 2012, № 3, s. 30-32

11. Основные требования к современной терминологической работе / Azərbaycan Şərqsünaslıq Elminin İnkişaf Yolları. Beynəlxalq Elmi Konfrans. Bakı: AMEA akad. Z.M.Bünyadov adına Şərqsünaslıq İnstitutu, 2013, s. 28-29

12. Функционирование межотраслевых терминов (на материале азербайджанского и английского языков) // Глобальный научный потенциал. СПб.: 2013, № 12, s. 69-72.

STRUKTURAL-SEMANTIC ANALYSIS OF ECONOMIC
TERMS IN ENGLISH AND AZERBAIJANI LANGUAGES

SUMMARY

This thesis is about the structural and semantic analysis of terms of economy in English and Azerbaijani languages.

The thesis consists of an introduction, three chapters, conclusion and the list of used literature.

The introduction covers the urgency and novelty of the research, subject, determines goals, objectives, methods of research, comprises its scientific innovation, highlights theoretical and practical value of the investigation.

The first chapter entitled “Theoretical background of the economy terms study in Linguistics” outlines the principles and problems in description of term and terminology, sociolinguistic aspect of their study, correlation of term, word and notion.

The second chapter named “The structure of terms of economy in English and Azerbaijani languages” is devoted to structural analysis of the terms in both languages and exposes the phonetic changes undergone by borrowed terms of economy.

The third chapter “Semantic-functional characteristics of the terms of economy in English and Azerbaijani languages” outlines semantic-comparative analysis of the terms of economy in each language.

Conclusion of the thesis summarizes the main deductions that the author made in the result of the research.

Çapa imzalanıb: 27.02.2015
Format: 60x84 1/16. Tiraj: 100.

«Mütərcim» Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi
Bakı, Rəsul Rza küç., 125
tel./faks 596 21 44
e-mail: mutarjim@mail.ru